

PAPER

BADIIY MATN — FRANSUZ TILINI CHET TIL SIFATIDA O‘QITISHDA SAMARALI DIDAKTIK VOSITA SIFATIDA

Tursunov Xusanboy Burgutovich¹, *

¹Is’hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

* tursunovhb@rambler.ru

Abstract

Ushbu maqolada o‘qish – bu faqatgina matnni tushunib o‘qish emas, balki matn bilan muloqot qilish, uning ma’nolarini chuqur anglash va shaxsiy fikr-mulohazalarni shakllantirish jarayoni ifodalangan. Badiiy matnlar esa o‘qish malakalarini rivojlantirishda alohida o‘rin tutadi, chunki ular talabalarga yuksak adabiy til, ruhiy boylik va hayotiy tajribani o‘rgatadi. Ushbu ilmiy maqolada badiiy matnlar asosida o‘qish kompetensiyalarini takomillashtirishning samarali metodikalariga e’tibor qaratiladi.

Key words:

badiiy matnlar, o‘qish kompetensiyasi, fransuz adabiyoti, interaktiv metodlar, empatiya va madaniy anglash.

KIRISH

Mashhur fransuz faylasufi, matematik olim Rene Dekart shunday yozadi: “**Insonning lug‘at boyligi uning fikrlash doirasining chegarasidir**”. Chet tilni o‘rganish jarayonida o‘rganilayotgan til madaniyati bilan tanishish zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

Bu jarayonda “madaniyat” tushunchasi faqatgina xalqning moddiy va ma’naviy merosi

majmuini emas, balki insonning ijtimoiy xulq-atvori va muloqotdagi o‘zini tutish me’yorlarini ham o‘z ichiga oladi.

Mazkur me’yorlar tizimi shaxslararo muloqotning ijtimoiy-psixologik normalarini, atrof-muhitni idrok etish va talqin etish usullarini belgilab beradi. Shu sababli, chet tilni o‘qitish jarayoni madaniy kontekstdan ajralgan holda amalga oshirilmasligi lozim.

Til — bu madaniyatni ifodalovchi va uzatuvchi

Compiled on: December 4, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Humanities* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

asosiy vosita bo'lgani sababli, uni o'rganish nafaqat lingvistik, balki sotsiomadaniy kompetensiyani takomillashtirish jarayonidir. Shu nuqtai nazardan, chet tilni o'qitishda madaniyat madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantiruvchi markaziy omil sifatida namoyon bo'ladi. Boshqacha aytganda, talaba chet tilni o'rganar ekan, u shu tilda so'zlashuvchi xalqning dunyoni idrok etish uslubi, axloqiy qadriyatlari va muloqot madaniyatini ham o'zlashtiradi. Bu esa zamonaviy ta'lim paradigmasida til va madaniyatning o'zaro integratsiyasini ta'minlaydi. Til va madaniyat o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularni alohida o'rgatish samaradorlikni kamaytiradi. Tilni o'rganishda madaniy va xulqiy me'yorlarni anglash, kommunikativ kompetensiyani mustahkamlaydi. Dars jarayonida madaniy kontekstga asoslangan materiallardan foydalanish (matnlar, videolar, dialoglar) til egasiga xos nutq va xulq madaniyatini tushunishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bu yondashuv tilni bilish emas, balki til orqali muloqot qila olish malakasini rivojlantiradi. Chet tilni o'rganish jarayoni faqat leksik-grammatik bilimlarni egallashni emas, balki shu tilga xos madaniy tushunchalarni chuqur anglashni ham nazarda tutadi. Bunday tushunchalar tarkibiga xalqning madaniy an'analari, kundalik hayot tarzi, tarixiy va madaniy voqeliklari, mentaliteti, psixologik va emotsional xususiyatlari ham kiradi. Shu sababli, chet tilni o'qitishda badiiy matnlar bilan ishlash muhim didaktik komponent hisoblanadi.

Boshqa xalqlarning badiiy adabiyoti bilan tanishish orqali talabalar tilning asosida yotuvchi madaniy tushunchalarni o'zlashtiradilar, bu esa nafaqat matnni to'g'ri talqin qilishga, balki ushbu til egalari bilan samarali muloqot olib borishga ham yordam beradi. Bu muloqot og'zaki va yozma shaklda bo'lishi mumkin. O'quv jarayoniga hatto kichik hajmdagi nasriy yoki she'riy parchalarni kiritishning o'zi ham talabalarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi.

So'nggi o'n yilliklarda chet tillarni, xususan, fransuz tilini o'qitishda badiiy matndan foydalanish masalasi dolzarb ilmiy-metodik yo'nalishlardan biriga aylandi. An'anaviy grammatika va tarjima

metodlarida badiiy matn asosiy o'quv materiali sifatida ko'rilgan bo'lsa, kommunikativ va interaktiv yondashuvlar rivojlanishi bilan u yana autentik o'quv vositasi sifatida qayta e'tirof etildi. Badiiy matn o'zida lingvistik, madaniy va estetik qatlamlarni mujassam etganligi sababli, u talaba uchun nafaqat grammatika va leksikani o'zlashtirish vositasi, balki madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini shakllantiruvchi kuchli ta'limiy resursdir. Didaktik nuqtai nazardan, bunday matnlar:

- Grammatik ko'nikmalarni tabiiy kontekstda mustahkamlaydi;
- Leksik boylikni kengaytiradi;
- Talabani fonetik va talaffuz malakalarini oshiradi;
- Madaniyatni tushunish va hurmat qilish ko'nikmasini rivojlantiradi;
- Talabani mustaqil tahlil va ijodiy fikrlashga yo'naltiradi.

Fransiyalik tilshunos olim, til o'qitish metodikasi mutaxassisi Jean-Pierre Cuq (2003) ta'kidlaganidek, badiiy matn kommunikativ yondashuv doirasida "autentik hujjat" sifatida til o'rganishda yangi kommunikativ kompetensiyalarni takomillashtirish imkonini beradi. Til va madaniyatni uyg'un o'rgatish – badiiy matn tilda yashiringan madaniy qatlamlarni ochib beradi. Interaktivlikni kuchaytirish – matn asosida bahs, savol-javob, tahliliy mashg'ulotlar olib boriladi. Kontekstual grammatika – til qoidalari sun'iy misollarsiz, tabiiy nutq muhitida o'zlashtiriladi. Motivatsiyani oshirish – badiiy matnlar talabada estetik zavq uyg'otadi va o'qishga rag'batni kuchaytiradi.

Badiiy matndan foydalanish fransuz tilini chet til sifatida o'qitishda zamonaviy metodik yondashuvlarning muhim komponenti bo'lib bormoqda. U tilni nafaqat kommunikativ darajada, balki madaniyatlararo darajada egallash imkonini beradi. Shu bois badiiy matnlarni didaktik vosita sifatida dars jarayoniga kiritish — FLE ta'limining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Chet tillarni o'qitish didaktikasida metodistlar va tilshunos-tarixchilar diqqat markazida asosan yozuv (orfografiya), grammatika hamda sintaksis tizimini tashkil etuvchi qoidalarni o'zlashtirish masalasi turgan. Biroq tajriba shuni ko'rsatdiki,

bu yondashuv yetarli samarani bermagan. Chunki til o'rganish jarayoni faqat grammatik qoidalarni egallash bilan chegaralanmasligi, balki undan kengroq maqsadlarni ko'zlashi zarur. Ya'ni, talabani imkon qadar ko'proq haqiqiy kommunikativ vaziyatlarga tayyorlash, turli nutq turlari va diskurs shakllarini o'zlashtirish, shu orqali madaniyatlararo moslashuv (akkulturatsiya) jarayonini amalga oshirish va madaniy saviyasi yuqori bo'lgan, matnni chuqur tahlil qila oladigan talabani takomillashtirish ko'zda tutilgan.

Shu maqsadda didaktiklar yangi metodik yo'nalishni tanladilar — bu yo'l badiiy matndan foydalanish yo'nalishidir. Badiiy matn til o'rganishda nafaqat grammatik va leksik ko'nikmalarni shakllantiradi, balki talabani tilning madaniy, ijtimoiy va estetik qatlamlariga olib kiradi. Bu esa talaba shaxsini har tomonlama rivojlantiruvchi, til va madaniyatni uyg'un o'rgatuvchi samarali vosita sifatida e'tirof etiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Badiiy matn — bu tirik tushuncha bo'lib, u hayotiy haqiqatdan oziqlanadi va keyinchalik o'zining badiiy fazosiga qaytadi. U fransuz mualliflari (masalan, Balzak, Kamyu, Molyer) yoki fransuz tilida ijod qilgan boshqa yozuvchilar (masalan, Dib, Feraun, Kateb Yasin) qalamiga mansub bo'lishi mumkin. Badiiy matn roman, ertak, she'r yoki teatr asarining bir parchasi ko'rinishida bo'lishi ehtimolidir.

1. Honoré de Balzac — Le Père Goriot (Gorio ota) (1835)

« En voyant Rastignac, Goriot se leva avec cette joie que ressent un père à la vue de son enfant. Il lui tendit les bras et dit d'une voix émue :

— Mon ami, je savais bien que vous viendriez. »

Rastinyakni ko'rgan zahoti, Gorio otalik mehrini farzandi qarshisida his etgan insondek quvonch bilan o'rnidan turdi. U qo'llarini unga tomon cho'zib, hayajon aralash samimiy ohangda shunday dedi:

— Do'stim, sizning kelishingizga ishongan edim.

“Avec cette joie que ressent un père à la vue de son enfant” iborasi bevosita so'zma-so'z emas, balki madaniy-semantik ekvivalent orqali berildi. Maqsad — o'zbek tilida tabiiy, obrazli, konnotativ

ma'no yaratish.

Matnda emotsional-psixologik holat, personajlararo munosabatning pragmatik ohangi saqlangan holda tarjima qilindi.

Chet til o'qitish metodikasi nuqtai nazaridan, ushbu parchada: dialogik nutq, pragmatik semantika, nutqning ijtimoiy-emosional komponenti talabalarga ko'rsatish uchun namuna bo'la oladi.

2. Albert Camus — L'Étranger (1942)

« Aujourd'hui, maman est morte. Ou peut-être hier, je ne sais pas. J'ai reçu un télégramme de l'asile: Mère décédée. Enterrement demain. Sentiments distingués. »

«Bugun onam vafot etdi. Yoki ehtimol kecha — aniq bilmayman. Men qariyalar uyidan quyidagi mazmundagi telegrammani oldim: “Ona vafot etdi. Dafn marosimi ertaga. Hurmat bilan.”»

Kamyuning minimalistik uslubi orqali his-tuyg'usiz ifoda va begonalik mavzusi ko'rsatiladi. Talabalar uchun vaqt ko'rsatkichlari va passé composé shakli ustida ishlash uchun qulay matn. Minimalistik uslub va bevosita, hissiz bayon — asarning ekzistensial ohangini saqlagan holda tarjima qilindi.

“Sentiments distingués” iborasi mazmunij ekvivalent — “Hurmat bilan” shaklida berildi; bu rasmiy yozishmalarda o'zbek tilidagi qabul qilingan etik norma hisoblanadi.

Chet til o'qitish metodikasi nuqtai nazaridan ushbu matn talabalarga: -pragmatik matn tahlili (rasmiy nutq formulasini tushunish), -madaniyatlararo farqlar (fransuz rasmiy yozishma etiketi), -ekzistensial nutqning til vositalari (so'zning denotativ va konnotativ qiymati) bo'yicha ishlash uchun qulay.

3. Molière — Le Bourgeois gentilhomme (1670)

« Tout ce que je sais, c'est que je veux apprendre à lire et à écrire, car je suis fort aise d'être un homme savant. »

«Men bilgan yagona narsa shuki, men o'qishni va yozishni o'rganishni istayman, chunki bilimli inson bo'lish menga katta mamnuniyat bag'ishlaydi.» “fort aise” — to'g'ridan-to'g'ri “juda mamnunman” ma'nosida, lekin konnotativ qiymatni saqlash uchun “katta mamnuniyat bag'ishlaydi” shaklida ifodalandi. Gapda motivatsiya, o'quv jarayonining shaxsiy maqsadi

va ta'limga ijobiy munosabat semantik jihatdan saqlab qolindi.

Chet til o'qitish metodikasi nuqtai nazaridan, bu jumla:

- talaba motivatsiyasi,
- o'qish-yozishni egallash zarurati,
- kompetensiya rivoji (savodxonlik → bilimlilik → shaxsiy o'sish) tushunchalarini muhokama qilish uchun samarali matn birligi hisoblanadi.

Mol'er asarlarida ko'pincha oddiy til, hazil va ijtimoiy tanqid mavjud. Bu parcha talabalarda motivatsiya va maqsad haqida muhokama qilish imkonini beradi.

Badiiy matn shunchaki bilim uzatuvchi vosita emas, balki lingvistik, ijtimoiy-tarixiy, madaniy, uslubiy va ritorik bilimlarni takomillashtirishga yo'naltirilgan ko'p qirrali pedagogik faoliyatlar majmui hisoblanadi.

OLINGAN NATIJALAR TAHLILI

Bizning tadqiqotimiz chet tillarni, xususan, fransuz tilini o'qitish jarayoniga oid ilmiy-pedagogik mulohazalar doirasiga kiradi. Bu yondashuvda badiiy matndan foydalanish orqali til kompetensiyalarini va madaniyatlararo ko'nikmalarni rivojlantirish masalasi ko'rib chiqiladi. Aynan ushbu kompetensiyalar zamonaviy ta'lim tizimida muhim o'rin tutuvchi strategik masalalardan biridir.

Badiiy matn fransuz tilini o'qitish va o'rganish jarayonini qanday yaxshilashi mumkin?

Ushbu ilmiy mulohaza ustida ishlash davomida quyidagi farazlar shakllandi:

1. Badiiy matn talaba-tinglovchiga o'qigan matni haqida erkin gapirish imkonini beradi va tilni muloqot vositasi sifatida shakllantiradi.

2. Badiiy matnning autentik xususiyati uni amalga yo'naltirilgan yondashuv (approche actionnelle) doirasida nutqni faollashtiruvchi hujjat sifatida qo'llash imkonini beradi.

Avvalo, tadqiqot muammosini yoritishdan oldin "adabiyot" tushunchasining o'ziga e'tibor qaratish lozim. Etimologik jihatdan "littérature" atamasi "yozuv", "yozma ijod" degan ma'noni anglatadi. Adabiyot mohiyatini anglash — bu, eng avvalo, matnni yaratish jarayonini va matn hamda uning yozilish uslubini tushunishni anglatadi. Adabiyot tilni shunchaki o'rganish vositasi emas, balki

mazmunli va madaniy kontekstda uni idrok etish imkonini beruvchi manbadir.

Chet tilni o'qitishda badiiy matn tilning estetik, ijtimoiy va madaniy qatlamlarini ochib beradi. Shuning uchun ham adabiyotga metodik yondashuv faqat til birliklarini emas, balki fikrlash madaniyatini takomillashtirishni ham o'z ichiga oladi.

Bunga qo'shimcha ravishda, adabiyot hodisasini tavsiflovchi "bilimdonlik (érudition)", "bilim" va "umumiy madaniyat" kabi tushunchalarni ham esga olish lozim. Robert Eskarpit (fr. Robert Escarpit) — fransuz yozuvchisi, adabiyotshunos, jurnalist va adabiyot sotsiologiyasi sohasining taniqli olimi ta'kidlaganidek, adabiyot hodisasi avvalo subyektiv hodisa bo'lib, keyingina bilim hodisasiga aylanadi. Adabiyot — bu nafaqat til hodisasi, balki shaxsning madaniy, bilim va estetik tajribasini shakllantiruvchi vositadir. Til o'rganish jarayonida badiiy matn bilan ishlash talabada tilni his qilish, tushunish va ijodiy yondashuvni takomillashtirish imkonini beradi. Shu bois adabiyot chet tillarni o'qitishda madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirishning muhim elementi hisoblanadi.

XULOSA

Shunday qilib, badiiy matn til mahsuli sifatida, ya'ni til tizimining ko'p qirralarini ochib beruvchi kuzatuv va tahlil maydoni sifatida qaraladi. Boshqacha aytganda, badiiy matn o'zida nutq, madaniyat, mafkura, san'at va boshqa ko'plab ma'lumotlarni mujassam etgan ko'p qatlamli hodisa sifatida tan olinmog'i lozim.

U ko'p talqinli (plurielles) o'qishlar, izohlar, tanqidiy yondashuvlar uchun sermahsul maydon hisoblanadi. Til o'rganish nuqtayi nazaridan bunday matnlar til tizimining real ishlashini ko'rsatadi va o'rganuvchi uchun lingvistik va madaniy laboratoriya vazifasini bajaradi. "Badiiylik" tushunchasi chet tilni o'qitishda juda muhim, chunki u talabalarga tilning oddiy kommunikativ funksiyasidan tashqari estetik va madaniy qirralarini ham anglash imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, ularning lingvistik kompetensiyasi bilan bir qatorda madaniy va stilistik kompetensiyasini ham rivojlantiradi. O'quv jarayonida badiiy matnni o'rganish orqali

talabalar metafora, simvol, ritm, intonatsion o'ziga xoslik kabi badiiy til vositalarini anglab, ularni amaliy nutq faoliyatida qo'llashni o'rganadilar.

References

1. Dictionnaire de didactique du français langue étrangère et seconde, ASDIFLE sous la direction de Jean-Pierre Cuq, éditeur CLE International, Paris, 2003
2. Honoré de Balzacning *Le Père Goriot* ("Gorio ota") asari 1834–1835-yillarda yozilgan va birinchi marta 1835-yilda alohida kitob sifatida nashr etilgan.
3. *L'Étranger* (Albert Camus) asari esa 19 may 1942-yilda Fransiyada, Parijdagi noshir Gallimard tomonidan nashr etilgan.
4. Bu asar 1670-yilda yozilgan .Asar Fransiya, Parijda Molière boshchiligidagi Kichik qirollik truppasi (Troupe du Roi) uchun yaratilgan.
5. OUHIBI-GHASSOUL, N, (2003), *Le savoir – savant. Introduction du texte littéraire en cours de langue étrangère*. In, *Interculturalité et Didactique*, n°07, pp(109-115).
6. PEYTARD, J, (1986), *Didactique, sémiotique, linguistique*, Syntagmes 3, Paris. 1988: 16.